

id. Bagi Ferenc*

Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések a szorzószámnevek és az -an, -en, toldalékos tőszámnevek használatában a médiákban

Bevezetés

A beszámoló címéből következik, hogy a téma feldolgozása összetett feladatot jelent, és nemcsak feldolgozandó anyaga, tárgya (1), de szófajok és szóképzés kérdéseit érintő nyelvi-nyelvhelyességi vétségek (2) taglalása folytán is, amit számbavételük (3.) bizonyíthat.

1. A beszámoló tárgyáról

Tárgya, a feldolgozandó anyag szempontjából nézve, már azért is összetett a feladat, mert élőnyelvi és írott-nyelvi közlésanyagokban a tő- és szorzószámnevek, valamint az –an, -en toldalékos tő- és határozatlan, valamint a tő- és határozatlan számnevek használatakor elkövetett azon nyelvi-nyelvhelyességi hibákat veszem számba, amelyek már-már általános elfogadottságukat jelentő gyakorisággal jelennek meg, fordulnak elő a médiumok napi közléseiben. Azonban a felsorolt számnevek használatakor észlelhető tévesztésekről nem egy-egy adás szereplőinek, vagy egy napilapban megjelent írás szerzőjének nyelvi-nyelvhelyességi vétségeit szándékozom „tollhegyre tűzni”, hanem az észlelt hibákról, mint élő- és írott nyelvi közlésekben is egyre inkább gyökeret eresztő, és egyre inkább terjedő nyelvi-nyelvhelyességi jelenségről szándékozom szólni. Ezért az alábbiak során, az általam vételezhető budapesti tévécsatornák, valamint az újvidéki több nyelven műsort sugárzó Vajdasági Rádió és Televízió kettes csatornájának magyar nyelvű, és az Újvidéken megjelenő Magyar Szó napilap hír- és riportanyagaiban gyakran előforduló nyelvi-nyelvhelyességi hibákról lesz szó, azok beszédből és írott szövegekből való mielőbbi kiküszöbölése érdekében. Ezen kívül a szorzószámnevek, a tőszámnevek és az –an, -en toldalékos tő- és általános számnevek használatakor elkövetett, és gyakori előfordulásuk kö-

* *id. Dr. Bagi Ferenc, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék*

vetkeztében jellegzetessé vált nyelvi-nyelvhelyességi hibák kapcsán, a hibát vétő, valamint a beszélgetésben résztvevő más személyek elhangzott tévesztésre való reagálását is figyelem. Ez utóbbit azért, mert úgy vélem, hogy spontán-, vagy akár alig észrevehető reagálásuk elmaradása is, inkább jelzi azt, hogy az adott nyelvi-nyelvhelyességi hiba részükről már elfogadott, mint azt, hogy nyelvhasználat tekintetében egymással szemben udvariasságból annyira elnézőek, hogy ösztönös reagálásukat is képesek visszatartani, elfojtani. És figyelem még azt is, hogy én, mint a magyarországi nyelvi közösségen kívül élő, de magyar anyanyelvű személy, az adott műsor nézője, miként reagálok az elhangzott nyelvi-nyelvhelyességi hibákat hallva, mert — sajnos, olykor-olykor — az én spontán reagálásom sem maradhatott és maradhat el. Sőt! Éppenséggel ezek a reagálások késztettek-kényszerítettek a budapesti tévécsatornák hír-és riportműsorainak közléseiben igencsak gyakran előforduló hibák megfigyelésére, követésére és lejegyzésére. Először, tehát, ezekre összpontosítok: — figyelem a *budapesti tévé-magyar beszédet*, majd azt, hogy az abban észlelt leggyakoribb hibák megjelennek-e a VRTV kettes csatornájának megfelelő magyar nyelvű műsoraiban, és végül a Magyar Szó e témakörbe tartozó írásaiban is. Merthogy leginkább megjelennek, így, ezeket is jegyzeteltem, illetve az újságban észrevett hibát megjelöltem és félretettem a hibákat tartalmazó lapoldalakat. A begyűjtött anyag feldolgozása, várhatólag, a magyarországi tévé-csatornák műsoraiban észlelt igen gyakori nyelvi-nyelvhelyességi hibák, nálunk (és minden bizonnyal más, Magyarország határain túli magyarok lakta területeken is) bekövetkező terjedésének kétféle módjára mutat majd rá: a) a hír-riport- és más médium-anyagok lektorálás nélküli átvétele útján való terjedésükre, és b) az itteni, a fentebb megnevezett médiumok munkatársai, vagy közszereplők, riportalanyok utánzás-megszokás útján történő hiba-átvételére. A hibák e két csoportjának megkülönböztetése végett, az előbbi nyelvi vétségeket (a lektorálás nélküli szövegátvétel folytán itteni médiumokban megjelenő-terjedő hibákat) *behozatali*, az utóbbiakat, a *behozatali* hibák hatásaként a hazai médiumok munkatársai, (közszereplők, riportalanyok) által produkáltakat, pedig *hazai* nyelvi-nyelvhelyességi hibáknak nevezem beszámolómban. Itt jegyzem meg, hogy mivel a nyelvhelyesség kérdéséről, mint jelenségről, és nem, mint a közlők egyéni nyelvhasználatának tévesztéseiről kívánok szólni, a hibák forrásai esetében, csak a tévécsatorna, illetve a lap megnevezését, valamint a tévesztést tartalmazó adás elhangzásának, illetve az írás megjelenésének évét és hónapját jelölöm meg a lábjegyzetekben. Jól tudom,

hogy ezen eljárásom kétélű, — következménye pedig negatív és pozitív is egyszerre. A *negatívuma* az, hogy az adatok ellenőrzése eljárásom következtében kétségkívül nehezebbé válik, ami viszont a budapesti tévécsatornák esetében, néhány napi hibafigyelő-tévénézéssel pótolható, merthogy az egészen bizonyos, hogy a szóban forgó hibák a lábjegyzetben megnevezett médiumokból, az én kifogásaim miatt — csak úgy! —, máról-holnapra, el nem tűnnek, bármennyire is szeretném, hogy eltűnjenek. Megoldásom *pozítívuma* viszont bizonyító értékű: a tévécsatornák és napilap megnevezése, valamint a nyelvi-nyelvhelyességi vétséget is tartalmazó közlések elhangzásának, illetve megjelenési évének és hónapjának feltüntetése a hibák magyarországi elterjedtségét, de tájunk médiumaiban való megjelenését és fokozatos elterjedését (netán, át nem vételét) is bizonyítja.

2. A nyelvi-nyelvhelyességi hibákról és meghatározásuk módjáról

A nyelvi-nyelvhelyességi *hiba* kifejezés jelentését a *Magyar Nyelv Értelmező Szótára (Akadémia Kiadó, Budapest, 3. kötet, 1960)* *hiba* szó második jelentésének c. pontjában, a következőképpen írja le, értelmezi: „A nyelv törvényei, a stílus általános követelményei v. a helyesírás szabályai ellen elkövetett vétség.” A nyelvi-nyelvhelyességi hiba szó jelentésének leírásában említett három összetevő elem közül ebben a beszámolóban *a nyelv törvényei* ellen, köznyelvi közlésekben elkövetett vétségekkel foglalkozom. Annak kritériumát pedig, hogy mely esetben, esetekben indokolt egy-egy közlésben nyelvi-nyelvhelyességi hibáról szólni, és mely esetben, esetekben lehet, kell inkább, bekövetkezés folyamatában lévő nyelvi változást látni, megállapítani, azt három, egymástól egy-, vagy több évtizednyi időbeli távolságban megjelent, és megjelenésükkor a részlet-kifogások ellenére szakemberek elismerését kiváltó grammatika (a *Leíró nyelvtan*, az *Új magyar nyelvtan* és *A magyar nyelv könyve*)² a számnév alapvető szófaji-, szó- és jelentéstani, valamint e szófaj kapcsán a szóképzés témakörébe vágó kérdéseivel foglalkozó szerzők megállapításaira alapozom. Az ezen megállapításokra alapozott nyelvi-nyelvhelyességi kritériumok

² TOMPA József (szerk.): *A mai nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. I. kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 1961.; É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter: *Új magyar nyelvtan*, Osiris Kiadó. Budapest, 1998.; A. JÁSZÓ Anna (szerk.): *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó. Budapest, 8. kiadás, 2007.

alkalmazását indokolja, szerintem, többek között az a körülmény is, hogy az említett grammatikák szerzői anyanyelvünk számnevével kapcsolatosan egyszer már megállapított alapvető jellemzőit és közlésekben való megjelenésük, közlésekben való használatuk alapvető nyelvi törvényeit, nem kérdőjelezik meg, de egymást időrendi sorrendben követő új- és újabb megközelítési szempontokból végzett kutatásaik, elemzéseik eredményeivel egészítik ki, erősítik meg. Így például az elmondottakból következik, hogy a szorzószámnevek használatában az említett médiumok szóbeli, illetve nyomtatott közléseiben észlelt nyelvi-nyelvhelyességi hibák taglalásakor nem kerülhetők meg az említett grammatikák számnév anyanyelvünkben betöltött szerepének kérdéseivel foglalkozó szerzők megállapításai, ugyanakkor az sem téveszthető szem elöl, hogy a tévesztésekkel való foglalkozás során, a számnév kapcsán felvetődő szűkebb értelemben vett szófaj- és szóképzéstani vitás kérdésekkel való foglalkozás nem lehet tárgya e beszámolóknak. Nem lehet tárgya, mert például (amint az ismeretes) szakmai viták tárgya volt, és az, vagy az lehet ma is, annak kérdése is, hogy a számnév szófaj egyik alfajának tekinthető-e a szorzószámnév, vagy „csak” a többszámnév, illetve a törtszámnév ragozott alakjának, de vita tárgya lehet az is, hogy, ha a szorzószámnév számnévi alfaj, akkor annak keretén belüli miként tarthatók számon azon két szócsoporthoz szavai, amelyek kétségkívül szorzószámnévi jelentésűek, de éppen jelentésük alapján egymástól igencsak eltérőek, ennél fogva két csoportba sorolandó szavak. Így például, az egyik csoportba, az a) csoportba, sorolandóak azok a szavak, amelyekkel azt fejezzük ki, hogy *hányszor* történik (történt, történhetett) meg valamilyen esemény, cselekmény, vagy szorzáskor hányszor veszünk valamely összeget alapul (*négyszer*, *ötször*, *hatszor*); a b) csoportba pedig azok, amelyekkel azt tudatjuk, hogy valamilyen esemény, dolog *hanyadszor* ismétlődik meg (*harmadszor*, *negyedszer*, *ötödször*), vagy azt fejezik ki viszonyrag felvétele után, hogy a szóban forgó dolog *hanyadszorra* következik, következett be, történik, történt, történhetett meg (*negyedszerre*, *ötödszörre*, *hatodszorra*). Mindezek ismeretében, azonban tény az, hogy annak megítélésekor, hogy a beszélő, vagy valamely szöveg megírója egy adott szöveggörnyezetben a szorzószámnevek említett két csoportjának egyikébe, vagy másikába tartozó valamely szót, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból megfelelően használt-e, vagy sem, a szűkebben vett szófajtanba tartozó kérdésekre adott válaszok — éppenséggel nem perdöntő fontosságúak. Már azért sem lehetnek perdöntő fontosságúak, mert annak ténye egyáltalán nem

vitatható, hogy a szóban forgó szavak anyanyelvünkben minden tekintetben számnévi jelentésűek és rendeltetésűek. Ennek következtében a beszámolóban a *szorzószámnév* terminus nem is szófaji szakkifejezésként használatos, hanem csak olyan szóként, amely azonos nyelvi jegyeik és számnévi alapjelentésük folytán egyik vagy másik szorzószámnévi szócsoporthoz sorolható szavak jelölésére szolgál, a fentebb említett médiumok adott közléseiben pedig tévesztéssel jelentek meg, fordultak elő. Bizonyos értelemben más a helyzet az *-an*, *-en* toldalékos tő- és általános számnevek esetében, ugyanis ez esetben a szófajjal azonosan hangsúlyozott a szóképzéstani kérdés. Így már azért is jelenthet mást ez az eset, mert az *-an*, *-en* toldalékos tő- és határozatlan számnevek kapcsán a szorzószámnévhez viszonyítottan anyanyelvünk különbözőségeket, eltéréseket kifejező képességének előzőekben említettektől eltérő, a szófaj kérdésköréhez közelebb álló sajátosságát tapasztalhatjuk. Mert a *hároman*, *négyen*, *öten*, illetve *sokan*, *kevesen* példaszavak e toldalék felvétele előtt, tehát eredetileg pontosan, illetve hozzávetőlegesen csak számot kifejező példaszavak voltak (*három*, *négy*, *öt*, illetve: *sok*, *kevés*), viszont a toldalék felvételének következtében *személyek* számát jelölik, éspedig *határozottan*, *pontosan*, illetve *hozzávetőlegesen*, *általánosan*, *pontosan meg nem határozva*. És ez a jelentés már más szófaj szavaihoz sorolja a példaként imént említett toldalékolt tő- és általános számneveket: — a névmásokéhoz, e szófajon belül pedig a *számnévi határozott*, illetve *határozatlan személyes névmások*hoz. Ezt a jelentést ugyanis az *-an*, *-en* toldalék felvétele nélkül a példaszavak, s velük együtt az említett tő- és általános számnévi két alfajba tartozó többi szó is, csak az *ember* szóval (*három ember*, *négy ember*, *öt ember*, illetve: *sok ember*, *kevés ember*), vagy az *ember* szó fogalmát tartalmazó más kifejezéssel szó szerkezetet alkotva fejezhetnék ki. Megítélésem szerint, az említett nyelvtanok e kérdéskörrel foglalkozó szerzőinek nézetei, álláspontjai között határozottabb eltérések érzékelhetőek, mint a szorzószámnév kapcsán kifejtett álláspontok esetében. Beszámolómban az egyik és másik kérdéskör kapcsán is áttekintésszerűen ismertetem az említett nyelvtanok a számnév kérdéseivel foglalkozó szerzők álláspontjait, azokkal kapcsolatos állásfoglalásom azonban csak jelzésszerűnek tekinthető, mert annak kifejtése jellegéből adódóan nem lehet tárgya ennek a beszámolónak. De, mivel a fentebb már megnevezett médiumok szóbeli, illetve írásbeli közléseiben az *-an*, *-en* toldalékkal ellátott tő- és határozatlan számnevek használatának nem kevés esetben hibákat észleltem, és ezekről, mint kifogásolható nyelvi-nyelvhelyességi

jelenségről szólni szándékozom, — egy, a közlésekben észlelt tévesztések eseteit egybevonatán jelölő alkalmi megnevezést, a *személyes névmási szerepkörű szavak* megnevezést fogom e hibák taglalásakor használni.

3. A nyelvi-nyelvhelyességi hibák ismertetésének és tárgyalásának módjáról

A nyelvi-nyelvhelyességi hibákat tartalmazó mondatokat, esetleg mondattöredékeket a fentebb már jelzett sorrendben, tehát előbb a budapesti adók, majd a VRTV-2 adásaiban, s végül a Magyar Szóban észlelteket a leírt módon ismertetem, s bízom abban, hogy az ismertetésből kitűnik, hogy igenis, a budapesti adások, az anyagok lektorálás nélküli átvétele, valamint az ezen anyagok itteni médiumokban dolgozókra, közszereplőkre, interjú-alanyokra, nézőkre gyakorolt hatása következtében jelennek meg, és terjednek nálunk is a szóban forgó nyelvi-nyelvhelyességi hibák.

2.0.0. A számnév fogalma, a számnév fajtái, a tő-, a határozatlan és szorzószámszavak, meg a személyes névmási szerepkörű -an, -en toldalékos számnevek sajátosságai, és e szavak nyelvhelyességi szempontból való helyes használata a fentebb említett három nyelvészeti munkában

2.1.1. A számnév fogalma, fajtái és szerepe nyelvünkben a *Leíró nyelvtan*³ szerintA számnév fogalmát és szófaji jegyeit Imre Samu *A számnév* című munkájában (i. mű, 234-237. o.) a következőképpen határozza meg: "A számnév ([nomen] numerale) a főnévvel megnevezhető dolgoknak vagy mennyiségüket fejezi ki: *egy, száz, sok*, vagy a sorban elfoglalt helyük számát: *első, századik, sokadik*. A számnévi jelentés ezért olyanféle járulékos (akcidentális-) fogalom, amilyen az elvont melléknévi: például a számnévi *tíz* (ember) jelentés olyanforma, mint a melléknévi *nagyszámú* (csoport),..." (I. mű, 234. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) A szerző „*A számnév fajtái*” c. részben a számneveket két csoportra osztja: „A határozott számnevek egész pontosan meghatár

³ IMRE Samu: *A számnév*. In: Szerk.: TOMPA József: A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. Akadémia Kiadó, Budapest, 1961. 234-237. o.

o z o t t, megszámlálható mennyiséget, sorrendi helyet jelentenek: *öt, századik*, a *h a t á r o z a t l a n o k* ellenben csak *h o z z á v e t ő l e g e s e n*, nagyjából jelölik meg a mennyiséget: *sok, kevés*. (I. mű, 234. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.). Majd megállapítja, hogy: „A határozott számneveknek ismét több alfajuk van.” Ezekbe a *tőszámneveket, sorszámneveket* és a *törtszámneveket* sorolja. „A *t ő s z á m n e v e k* ([numeralia] cardinalia) magát a számot, a mennyiség nagyságát nevezik meg, s alapul szolgálnak egyéb számnevek képzéséhez.” (I. mű, 234. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) „A *sorszámneveket* ([numerali] ordinalia) a dolgoknak *s o r r e n d b e n e l f o g l a l t h e l y é t*, ennek számsorbeli értékével nevezik meg: *első, ötödik, tízedik, századik; /.../*; Jelentésük rokona a helyzetet kifejező mellékneveknek: *alsó, középső, felső* stb.; használatuk általában rendkívül melléknévi. Alakjuk szerint általában megfelelő a tőszámnevek *-dik* képzős származékai.” (I. mű, 235. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) „A *t ő r t s z á m n e v e k* ([numeralia] fracta) nyelvünkben általában azonos alakúak a sorszámnév *-ik* nélküli alakjával: *harmad, negyed, tized, század*. Azt fejezik ki, hogy az egésznek hány egyforma részre bontással nyert töredékét kell értenünk: például *harmad* 'az egésznek három egyforma része közül egy'; *tized* ' az egésznek tíz egyforma része közül egy'.” (I. mű, 236. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.)

2.1.2. „A *h a t á r o z a t l a n* számnevek csak nagyjában jelölik meg a mennyiséget; sokszor ugyanis vagy nem tudjuk, vagy nem akarjuk egész pontosan megnevezni a számot: *egypár, sok, kevés*; [...]. E szófaji alosztály jelentésben különösen közel van a melléknévi kategóriához; *számos, tömérdek, számtalan* stb.” (I. mű, 236. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) E számnevek esetében a szerző, természetesen, nem említ alfajt, alfajokat.

2.1.3. A határozott számnevek tőszámnevek alfaját képező sajátosságait leíró mondatának befejező része, az „... *alapul szolgálnak egyéb számnevek képzéséhez*.” rész, alapján egyrészt az a következtetés vonható le, hogy Imre Samu a tőszámnevekből a számnév szófaján kívül, más szófajba tartozó szavak képzését nem tartja lehetségesnek, másrészt viszont az, hogy a szorzó- és osztó számneveket nem tekinti képzett szavaknak, tehát a számnév alfajainak sem. Ezt a felfogását tanulmánya egyik apró betűs kiegészítő magyarázatokat tartalmazó szövegében ki is mondja: „Egyes idegen nyelvekben külön szófaji alosztály az úgynevezett *s z o r z ó* és *o s z t ó* számnév. A magyarban mindkettőnek a *t ő s z á m n é v* megfelelőragos alakja a kifejezője. A szorzó számnév tudniillik

azt fejezi ki, hogy hányszor (vagy hányadszor) veszünk vmit: *háromszor, négyszer, ötször*; az osztó pedig azt, hogy milyen csoportonként, hányanként számítunk vmit: *hármanként, négyenként*, illetőleg *százával, ezrével* (vagy osztó értékű szóismétléssel: *ötöt-ötöt*). (I. mű, 235. o. A ritkított szedéses kiemelések a szerzőtől, az aláhúzással történtek tőlem valók, B. F.)

2.2.0. Az -an, -en toldalékokat felvevő tő- és határozatlan számnevek nyelvhelyességi szempontból megfelelő használata a Leíró nyelvtanban

2.2.1. Amint láttuk, Imre Samu nézete szerint tőszámnevekből csak számnévi alfajokba tartozó szavak képezhetők. Az ő nézeténél toleránssabb nézetre vall Tompa József *A névszói viszonyragozás*⁴ című munkájának *Általános kérdésekkel foglalkozó* azon része, amelyben elismeri, hogy: "Van olyan nyelvtani felfogás is, amely szerint a főnevekhez nemigen járuló *-szor, -szër, -ször*, az *-n* s a *-lag, -leg* toldalék nem rag, hanem *h a t á r o z ó s z ó - k é p z ő*, s a *hatszor, hatan, hívogatólag* stb. típusú szóalakok sem ragos névszók, hanem határozósók. Mi — anélkül, hogy a kérdést véglegesen eldöntöttnek tekintenénk, — e toldalékokat viszonyragoknak tekintjük." (I. mű, 553. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) Tehát a *szorzószámnév* kifejezés használata nyelvészeti szempontból sem egyértelműen indokolatlan.

2.2.2. Imre Samu idézett munkájában nem tér ki az *-an, en* toldalékos számnevek (*hatan, heten*) esetének kérdésére, amit viszont, az imént idézett sorok tanúsága szerint, Tompa József a *szor-, szer-, ször* toldalékkal hasonlatosan ítél meg. De, annak ellenére, hogy Tompa József ezekben a szerzői állásfoglalásról tájékoztató sorokban az egyik toldalékcsoportból csak az *-n* ragot említi, jól látja e toldalék funkciójának összetettségét, amire nyelvtörténeti vonatkozásokat említve hívja fel a figyelmet: „A valaha egységes *-n* határozórag — írja — szintén két, részben már alakja szerint is eltérő raggá vált szét. Az egyik az egykori többfajta tövégi, illetőleg későbbi kötőhangzói magánhangzónak egységessé válása és a raghoz való hozzáforrása által *-n, -on, -ën, -ön* alakúvá lett; ez *h o l?* kérdésre felelő helyhatározói stb. rag: *pusztá-n, ház-on, tél-ën, gyümölcs-ön*. Általában főnevekhez vagy főnévi értékben vett szóhoz járul. A másik mód- és állapotféle határozói szerepű mellék- és számnevekhez járul, vagy ilyen értékben vett szókhoz; ebben a kötőhangzó nagyrészt egységesen *a – ë* alakú, s ez már szintén összeforrás-

⁴ TOMPA József: *A névszói viszonyragozás*. Általános kérdések. In: A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. kötet. Akadémia Kiadó, 1961, 352-583. l..

ban van az eredetibb *-n* elemmel ...' (I. mű, 255-256. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) Mindezen meglátások ellenére, Tompa József a *Szófaji kérdésekkel* foglalkozva sem állapítja meg, nem mondja ki, hogy az *-an*, *-en* általános-, és tőszámnevekhez adva, névmási sajátosságokkal rendelkező szavakat hoz létre, eredményez, amelyek pedig — funkciójuknak köszönhetően! — emberek (személyek) számát határozzák meg, mint pl. a következő mondatföredékben: „*Hárman, négyen; (többen, sokan) lehettek...*” (Mármint, azok a személyek, akik valamilyen eseményben vettek részt.) És ez azt jelenti, hogy *Három, négy (több, sok) ember* lehetett részese ezen eseménynek, ami személyre/személyekre utalásával megkülönböztetést jelent az ugyanezen alapszavak toldalék nélküli alakjainak jelentésével szemben, ugyanis ezek a szavak *nem személy, nem ember*. hanem állatok, vagy tárgyak, létesítmények, stb. számát határozzák meg pontosan, illetve a határozatlan számnevek és más szófajú szavak hozzávetőleges szám-megjelölésével szemben. Bár úgy tűnik, – Tompa József közel állt ennek a tényállásnak a kimondásához a következők megállapításakor: „A zérus ragos (nominativusi) alak például szinte minden névszóból megvan; a tárgyi *-t* ragos (accusativusi) általában szintén. A modalsi-essivusi *-n* ragos azonban rendesen csak melléknevekhez, melléknévi igenevekhez, számnevekhez, továbbá egyes (melléknévi és) számnévi névmásokhoz fűzzük: *szép-ē-n, boldog-a-n; rosszalló-a-n, elmerült-e-n; sok-a-n, keves-e-n, ennyi-e-n*. (I. mű, 560-561. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) Ezúttal a tő-és általános számnévhez, valamint melléknévi mutató névmáshoz adott *-an*, *-en* toldalékos példaszavai, a *sok-a-n*, a *keves-e-n* az *ennyi-e-n* nyomán, csak annak megállapítása maradt el, hogy ezek az *-an*, *-en* toldalékos példaszavak *személyekre (emberekre) utaló névmási funkciót nyertek*. Azonban annak tényét, hogy ez a megállapítás elmaradt, nem csak fentebb idézett nézete miatt nem lehet a véletlen művének tekinteni, de az *e* toldalékot már egyszer kötőhangzójával egybeforrt és a valamikori *-n* ragtól elkülönült végződésnek, újbóli kötőhangzóra és ragra való elkülönítése miatt sem, még annak ellenére sem, hogy az *-n* toldalékot kötőhangjától elválasztottan ugyan, de funkcióját illetően más, az előzőekhez viszonyítottan új vonatkozású megállapítást is tesz: megállapítja, hogy az *-an*, *-en* hozzáadása után a szó: „... *számbeli állapotra is vonatkozik*”. Ezt a meglátását pedig minden kétséget kizáróan személyek létszámát jelölő példával, lényegében véve tehát, *e* toldalék *személyes névmási funkciójával* bizonyítja, mégpedig következő mondata *emberek számát* meghatározó szavának *-an* toldaléka révén:

„**Kétszáznyolcvanegynéhányan** dolgoztak, vagyis nem dolgoztak akkoriban a pályaudvaron (Mesterházi: Hazafiak i. 101).” (I. mű, 576. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) De ahogy erről, úgy arról a már fentebb leírt megállapításról sem feledkezhetünk meg, azaz, arról a tényről sem, hogy Tompa József saját nézetét illetően *nem kizárólagos*, ugyanis azzal, hogy ő az *-an, -en* toldalékot ragnak minősítette, (amint ezt a tőle fentebb idézettek is bizonyítják!) nem tekintette e toldalék funkciójának kérdését *véglegesen eldöntöttnek*, tehát személyes névmás-képzőnek való tekintését sem zárta éppenséggel ki.

2.3.0. A számnév az Új magyar nyelvtanban

2.3.1. Az új magyar nyelvtan szerzői könyvük *Előszavának* első mondatában pontosan írják le munkájuk jellegét: „Munkánk olyan leíró magyar nyelvten, mely elsősorban a XX. század utolsó harmadának magyar nyelvészeti eredményeire épül, de felhasználja a korábbi leíró munkák számos megfigyelését, általánosítását is.”

2.3.1.1. A *Mondattan*⁵ című rész É. Kiss Katalin munkája. Természetesen ő is a huszadik század utolsó harmada nyelvészeti kutatásainak eredményeire alapoz, és ő is hasznosítani kívánja a korábbi munkák megfigyeléseit. Eljárásának módját munkájának céljáról szólva már a bevezetés kezdetét képező *A mondattan tárgya* című részben ismerteti: „Célját: azoknak a szabályszerűségeknek a megállapítását, melyek alapján a szavakból kifejezések, a kifejezésekből mondatok építhetők fel, ellenkező irányból fogja megközelíteni: azt elemzi, milyen szabályszerűségek szerint bonthatók a mondatok kifejezésekké, a kifejezések pedig szavakká, azaz hogyan tagolható a magyar mondat, milyen szerkezet tulajdonítható neki.” (Idézett mű, 17. old., B. F.) A kitűzött cél elérése, természetszerűleg, a nyelvi anyag újszerű csoportosítását: *osztályok* szerinti vizsgálatát teszi szükségessé. Ebből adódóan egyrészt az a következtetés vonható le, hogy a szerző nem foglalkozik (és nem is foglalkozhat!), sem a számnevek, sem más szó kapcsán a szófaj és szóképzés kérdéskörébe vágó kérdésekkel, másrészt az, hogy, amint e grammatika társszerzői is, úgy É. Kiss Katalin is, a minél könnyebb, és minél zökkenőmentes nyelvhasználat biztosításának szándékával figyeli, elemzi tárgyát, a standard, az egyetemes magyar köznyelvet, annak egyedi nyelvi voltának mivoltából, sajátosságaiból adódó törvényeit és szabályait, és csakis azért, hogy a magyar nyelv elevenen ható törvénye-

⁵ É. KISS Katalin: *Mondattan. Új magyar nyelvten*, Oziris Kiadó, Budapest, 1998. 15-187. o.

inek, és szabályainak megfelelően létrehozott mondat nyelvi-nyelvhelyességi szempontból való megalkotása mindenki számára érthető és könnyű legyen, ezáltal pedig az egyéni nyelvhasználat, a közlendők megfogalmazása magabiztosabb lehessen. És ez úton haladva, de más kérdésekre (*A gyakorisági, fok-, mérték- és határozók szerepe és helye* alcímmel jelzettek) keresve a választ erősíti meg Imre Samu fentebb idézett, számnévre vonatkozó meglátását, — e szófaj jelentésének „járulékos (akcidentális-) fogalom” jellegét. Erre bizonyítékként a -szor, -szer, -ször toldalék vonatkozásában talán elegendő a következőket idézni:

„(84) a. Gyakran/sokszor a diákok [Predikatum 'nem jelennek meg az órán].

b. A diákok gyakran/sokszor [Predikatum 'nem jelennek meg az órán].

2.3.1.2. Ha *gyakran*-nak és a *sokszor*-nak (a *mindig*-gel, *állandóan*-nal és *legtöbbször*-rel ellentétben) nem tulajdonítunk [+ disztributív kvantor] jegyet, minden lehetséges pozícióját megjósolhatjuk. Az efféle gyakoriságot kifejező határozók akár a VB-t, akár az FP-t, akár a mondat egészét befolyásolhatják, hiszen utalhatnak akár a VP-ben kifejezett cselekvés vagy történés, akár az FP-ben kifejezett azonosítás, akár a mondatban kifejezett esemény vagy állapot gyakoriságára.” (I. mű, 55-56. o. A kiemelések a szerzőtől valók. B. F.)

2.3.2. Az előző példával azonos módon, bár ezúttal sem a nyelvi-nyelvhelyességi kérdést helyezte előtérbe (*A szerkezeti hely és hatókör* témakörére összpontosított), mégis, az *-an*, *-en* toldalékos tö- és határozatlan számnevek nyelvi-nyelvhelyességi szempontból megfelelő használatára is példát szolgáltatott. Mert lényegében véve, ez történik akkor, amikor az alább idézett mondatban megjelenő *-en* toldalékos általános számnév jelentés-hatókörének szemléletes érzékeltetésére szolgáló mondatban a *kevesen* szó helyett (ennek értelmezéseként!), a *személyek* (a „releváns személyek”) szó, azaz, szószerkezet jelenik meg:

„(100) [FP KEVESEN [VP néztek meg minden filmet]].

'(A releváns személyek közül) kevés olyan volt, aki minden filmet megnézett.’” (Idézett mű, 60. o. A kiemelések a szerzőtől valók. B.F.)

2.3.3. Az -an, -en toldalékot felvevő tö-, és határozatlan számnevek nyelvhelyességi szempontból megfelelő használata az Új magyar nyelvtan szerint

2.3.3.1. Az *Új magyar nyelvtanban*, a választott nyelvvizsgálati szempont érvényesítése következtében, a magyar nyelv alaktanának, ennek keretében pedig a ragozási és szóképzési rendszereinek vizsgálatával Kiefer Ferenc *Alaktan* című munkájában foglalkozik. (I. mű, 187-289. o.) Kiefer Ferenc a magyar nyelv ragozási rendszerét vizsgálva 18 esetet állapít meg, amelyek között esetként, 8-as sorszámmal a *superessivusi* esetet is számon tartja (I. mű, 200. o.). Ennek az esetnek példaszaván (*emberen*) jelenik meg az *-n* esetrag, Ezt az esetragot Tompa József idézett munkájának táblázatos kimutatásában is felleljük, a hatodik helyen, csakúgy *superessivusi* esetként (I. mű 285. o.), de *-n*, *-on*, *-ën*, *-ön* ragváltozatokkal kiegészítetten, majd 1. modalissi-essivusi kettőként (kettes számmal jelölten) ismét, a 17. sorszám alatt: *-n* (*a ~ e, o ~ ë + -n*) változatban is. Azonban Tompa Józseftől eltérően, Kiefer Ferenc ezt a toldalékot nem ragnak, hanem képzőnek tekinti, ugyanis már az esetragok tárgyalását kezdve e toldalék kapcsán a következőket jegyzi meg: „A melléknevek, számnevek toldalékolásával itt most nem foglalkozunk, a hagyományosan estragok között felsorolt *-n* és *-l*Ag **modalissi-essivusi** toldalékok (*világosan, melegen; hallgatólag, visszamenőleg*) és a *-sz*Vr **multiplicativusi** toldalék (*ötször, százszor*) nem esetrag, hanem képző (a modalissi-essivusi toldaléokra vonatkozóan lásd a határozószó képzését, **3.4.2.4.** pont).” (I. mű 198. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) Az idézetekben azonban ellentmondás tapasztalható, ugyanis a szerző mondata kezdetén a melléknevek és számnevek toldalékolásának taglalását jelzi (mintegy meg is ígéri ezt a megadott pont alatt), zárójeles megjegyzésében viszont már csak a határozószó képzésének ismertetését említi a megnevezett pontban. És a **3.4.2.4.** pontban ez utóbbit, a melléknevekből *-n*, *-an*, *-en* toldalékváltozatokkal ellátott határozószók képzését bizonyítja példáival. Ismertetéséből azonban kimaradt a *tő-* és általános számnevekből e képzővel alkotható új szavak képzése, csakúgy az e képzéssel alkotott szavak, a származékok szótani hovatartozásának ismertetése is. Ezen ismertetések elmaradása viszont nem magyarázható a szerző elemzési készségének lankadásával, hiszen ezt a magyarázatot egyértelműen cáfolná a néhány mondattal alább következő *-Ul* képző funkciójának új szempontú elemzése, és az elemzésből következő meglátása:

2.3.3.2- „Az *-Ul* toldalékot nyelvtanaink szintén a ragok között tartják számon —írja itt—. Főnévhez kapcsolódva az *-Ul* valóban lehet rag, és az is, mégpedig esetrag, föltéve, hogy valamely ige vonzataként jelenik meg: *jutalm + ul kap, lobogó + ul használták, feleség + ül vesz, vezér +*

ül választ. Ha azonban melléknévből határozót képzünk vele, akkor képző: *rossz + ul, józan + ul, vad + ul, csúf + ul, orv + ul.* Ez a képző homonim az *-Ul* raggal, de nem azonos vele. Az előbbi példák mind lexikalizált határozószók.” (I. mű, 247. o. A kiemelések a szerzőtől való, B. F.) Tehát a mindenképpen szükséges elemzés és eredményeinek alapján levonható: a lehetséges következtetés ismertetése elmaradt. Azonban a szerző az *-ul, -ül* toldalék kettős funkciójának, homonim voltának megállapítása alapján is, mint ahogy más, például a már homonim képzőként elfogadott főnév- és melléknévképzőt, az *-s* képző alapján is, az *-an, -en* toldalékot is lehet, illetve lehetne homonim, azaz kettős funkciójú toldalékként, vagyis képzőként és ragként is számon tartani, ugyanis *melléknevekhez adva határozószói, számnevekhez adva pedig (személyt jelölő volta következtében) személyes névmási képzőnek tekinteni.*

2.4.0. A szánév, a számnév fogalma és fajai *A magyar nyelv könyvében* **2.4.1.** A számnév fogalmának és fajainak, amint a névmás fogalmának és fajainak kérdéseivel is, Bokor József foglalkozik a könyv Szótan c. részében (I. mű: A számnév 226-228. o.) A számnév szófaji sajátosságait a következőképpen foglalja össze: „**A számnév (nomen numerale)** kevéssé toldalékolható, jelzői, állítmányi vagy szám-, illetve számállapot-határozói szerepet játszó, személyek, tárgyak, dolgok mennyiségét kifejező vagy a sorban elfoglalt helyét megjelölő szótári szó...” „A számnévhez a *-szor, -szer, -ször* és az *-an, -en* rag járul a leggyakrabban: *ötször, kevesen. Érdekes, hogy az -an, -en raggal mindig személyre vagy megszemélyesített fogalomra utal: ketten, hatan, sokan.*” (I. mű, 226. o. Az idézet utolsó mondatát kiemelte B. F.) Annak ellenére, hogy a hagyományos nyelvészeti szemléletnek megfelelően ő is viszonyragnak tekinti az *-an, -en* toldalékot, észreveszi a toldalék sajátos nyelvi funkcióját, amit, az eddig említett szerzőktől némileg eltérően — az *érdekes* szóval tompítottnak! — le is ír, meg is állapít. A „... *mindig személyre vagy megszemélyesített fogalomra utal...*” megállapítás ugyan nem egyértelműen jelenti azt, hogy az *-an, -en* toldalékot személyes névmás-képzőnek tekinti, azt azonban már igen, hogy nyelvhelyességi szempontból személyes névmási funkcióban, tehát, csak személyekre utalóan tartja helyesnek a származékszavak használatát. És Bokor József idézett megállapítása ilyen értelmezésben már megegyezik a személyes névmások nyelvhelyességi szempontból megfelelő használatának É. Kiss Katalin példamondatában (a 2.3.3. pontban idéztem) érzékelhető *személyre (emberre)* utaló *személyes névmási szerepkörű*

szó jelentésével. Ez az egyezés, pedig már amellettt szól, hogy a tő- és határozatlan számnevek az *-an*, *-en* toldalék felvétele után valóban személyes névmási szerepkörűek, így nem személyekre vonatkoztató használatuk, nem pusztán *csak* az én személyes nyelvérzéke alapján tekinthető nyelvi-nyelvhelyességi tévesztésnek, hibának.

3. Nyelvi-nyelvhelyességi hibák a tő- és a szorzó-, valamint az *-an*. – *en* toldalékos tő- és általános számnevek használatában az általam vételezhető budapesti tévécsatornák, valamint a VRTV kettes csatornájának és a Magyar Szó hír-és riportanyagaiban

3.1.0. Nyelvi változásokról és nyelvi-nyelvhelyességi hibákról a szorzószámnevek használata kapcsán

3.1.1. Ismeretes, hogy a magyar köznyelv alapszókincsének jelentős többségét két szótagú szavak alkotják. Ez anyanyelvünk olyan nyelvi sajátossága, amely sajátosság hatóerővel bír, következtében pedig a több szótagú szavak, de a más nyelvekből átvett szavak, az anyanyelvi képzett és továbbképzett szavak is ki vannak téve e hatásnak: az idők során sok szó, de még szószerkezet is lerövidült, és lerövidülhet még. A rövidülés a szó- és írásbeli közlések esetében sem ismeretlen jelenség. E jelenség folyamatának érzékeltetése céljával, még a nyelvi-nyelvhelyességi hibák ismertetése előtt, következzen egy kitalált szöveg, amely szöveg egy magasugróverseny befejező része lefolyásának közvetítését jeleníti meg, utánozza. A szerkesztett szöveg közléstartalmának előismereteként a hallgató (olvasó, néző) számára elegendő annak tudomásul vétele, hogy egy *magasugróverseny befejező részének lefolyásáról* szóló közvetítést hallgat, néz majd meg, olvas el. Ennyi előismeret birtokában már minden hallgató (olvasó, néző) képes a további szöveg követésére, és annak elfogadására is, hogy a közvetítés során maga az élő vagy írott *szöveg*, ennek keretein belül pedig a szószerkezet, majd a szószerkezet rövidüléseként megjelent toldalékos szó is lerövidülhet. A közvetítés során, ugyanis a már ismertté vált részletek a szövegből egyrészt azért maradnak ki, mert a szövegértés szempontjából megisméltésük feleslegessé vált, másrészt viszont a verseny keltette felfokozottabb hangulat kifejezésre jutása okán. Így, előzetes felmérése megítélés alapján, elmondható, hogy a magyar nyelvben többséget alkotó két szótagú szavak hatása mellett ezek a közléstényezők is eredményezik a szövegben, szószerkezetekben és a szavakban bekövetkező rövidülést. (A kimaradt közlésrészleteket az alább következő szerkesz-

tett szövegben zárójelek közé téve, a szószerkezetet, majd ennek rövidülé-
léses esetét, valamint a rövidülés végeredményeként létrejött szót pedig,
dőlt betűkkel írom.)

3.1.1.1. A példamondat-sor az esemény lejátszódásának eredmé- nye- és következményeként beálló közlés- és szórövidülés érzékelté- tésére:

a) A versenynek ebben a befejezéshez közeledő szakaszában három magasugró maradt versenyben, és először, mint eddig is, az elsőként rajtoló versenyző készült az ugráshoz. Ő *első kísérletre* átugrotta az új magasságot. Ez így sikerült a másodikként rajthoz állónak (rajthoz álló versenyzőnek) is. A harmadiknak (a harmadik versenyzőnek) azonban csak *másodsorra* (második kísérletre) sikerült átugrania a lécet.

b) Az első versenyzőnek (az elsőként rajthoz álló versenyzőnek) ismét *előszörre* (első kísérletre) sikerült átugrania az újabb magasságot is. És *előszörre* sikerült ez (első kísérletre sikerült átugrania ezt a magasságot) a másodiknak (a második versenyzőnek) is, a harmadik versenyzőnek azonban *harmadsorra* (a harmadik kísérletre) sem sikerült az ugrása. (Nem sikerült átugrania ezt a magasságot.)

c) Az első versenyző az újabb magasságot is *elsőre* (*első kísérletre, elő-
szörre*) vitte át. A második (a másodikként rajthoz álló versenyző),
azonban *harmadsorra is* (a harmadik kísérletre is) leverte a lécet, és
ezzel a magasugróverseny véget is ért.

3.1.1.2. Az iménti szerkesztett szövegben a szövegrövidülésen kívül az figyelhető meg, hogy az *első kísérletre* (illetve az ezzel a közléstartalommal azonos, esetleg igen közeli jelentést és hangulatot hordozó szószerkezetekkel: *első próbálkozásra, első pillanatra*, vagy a familiáris-bizalmas hangulatú *első nekifutásra* szószerkezetekkel) kifejezett közléstartalom a –szor, -szer, -ször toldalékkal és a sublativusi –ra, -re viszonyraggal együtt került át az *első* alapszóra, és lett az *előszörre* szó, majd a –szor, -szer, -ször- toldalék kiesése után, ismét a viszonyraggal, és az *első kísérlet* szószerkezet hordozta közléstartalommal került át az eredeti szóalakra, az *első* szóra, és lett: *elsőre*. Az *elsőre* szóalak tehát a már ismert közléstartalommal és közlésszituációval, meg a viszonyrag nyelvi funkciójával (azaz: ezekkel a grammatikai megkötésekkel!) vált a hallgató (néző, olvasó) számára érthetővé és elfogadhatóvá. Az imént megfigyeltek és leírtak nyomán olyan nyelvi törvény körvonalai rajzolódnak ki, amely arra utal, hogy valamely *első kísérlet* szószerkezetet (vagy e szószerkezethez igen közeli jelentést) hordozó közléstartalom lerövidült nyelvi alakváltozata a magyar köznyelvben csak akkor válhat

nyelvi-nyelvhelyességi szempontból elfogadott közlésalkotó elemmé, ha — mint ezúttal is — a közléstartalom és a viszonyrag egységet alkotva jelenik meg a lerövidült (esetünkben: viszonyragos szóvá változott) nyelvi alakváltozat jelentésében. Abban az esetben viszont, ha ezek a közléstényezők egymással nincsenek összhangban, nyelvi-nyelvhelyességi hiba következik be, mind az írott, mind az élőnyelvi közlésekben.

3.2.1.1. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések és megfelelések a –szor. – szer, –ször toldalékos szorzószámnevek használatában az általam vételezhető budapesti tévécsatornák hír-és riportanyagaiban

1. „Most vagyok itt *elsőnek* a szigeten.”⁶
2. „Most vagy itt *elsőre*, vagy voltál már?”⁷
3. „... aki rendszeresen ide jár (Kecskemétre, B. F.), az látja, hogy minden évben van valami változás, aki pedig *elsőre* jön...”⁸
4. „Én *elsőre* vagyok itt...”⁹
5. „Az idén fordult elő *elsőként*, hogy nem európai ország, hanem Dél-Korea hozta Magyarországra a legtöbb befektetést.”¹⁰
6. „Ami *elsőre* nem megy, többedjére azért szokott sikerülni, ha a csillagok állása is megfelelő, és tiszta a motor levegőszűrője.”
7. „A fiúmanó *elsőre*, de a lánymanó többedjére készült el.”¹¹ (A kiemelések tőlem származnak, B. F.)

3.2.1.2. Az első öt mondat esetében leszögezhető, hogy a szorzószámnévi –szor toldalék, a dativuszi –nak, a sublativusi –ra, –re, valamint az essivusi-formalisi –ként, és minden más viszonyrag nélkül, felelt volna meg nyelvi-nyelvhelyességi szempontból. A három viszonyrag meg nem felelő használata viszont olyan nyelvi-nyelvhelyességi hiba, aminek következtében a szóban forgó öt mondat nem csak hogy értelmét veszítette, de anyanyelvünk közléstartalmak közötti különbözőségeket, eltéréseket kifejező képességének rovására is ment, mert, bizony! — az

⁶ M1, 2016. VII.

⁷ Echo TV, 2018. III.

⁸ M1, 2019. VIII.

⁹ M1, 2019. X.

¹⁰ M1, 2019. XII.

¹¹ Ez utóbbi két példamondatot Molnár Csikós László Többedjére című írásából vettem át, aki viszont nem az *elsőre* szó, hanem *a* címben feltüntetett *többedjére* szó kapcsán idézte mindkét mondatot. Magyar Szó, Kilátó, Szófigyelő, 2020, január 11., 12., szombat-vasárnap.

is sérült. Ugyanis, nem mindegy, hogy az iránt érdeklődünk-e, hogy: „*Most vagy itt először?*”, vagy **elsőként?** (tehát minden idejönni igyekvőt megelőző ide-érkezőként!), avagy az iránt-e, hogy: *Elsőre* (*előszörre*; *első kísérletre*, *első próbálkozásra*) sikerült-e eljőnnöd, letenned valamilyen vizsgát, elérned valamilyen célt? Az első öt mondattal szemben, a Molnár Csikós László írásából átvett utolsó kettő *elsőre* szava nyelvi-nyelvhelyességi szempontból szabályosan lefolyt rövidülést példáz.

3.2.2. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések és megfelelések a –szor. –szer, -ször toldalékos szorzószámnevek használatában a VRTV2 csatorna magyar nyelvű hír-és riportanyagaiban

A VRTV kettős csatornáján megnézett hír- és riportanyagban a szorzószámnevek szórövidüléssel alakváltozatának nyelvi-nyelvhelyességi szempontból téves használatára nem figyeltem fel, de a megfelelően használtból is csak egyet jegyezhettem le, a következőt: „Én elsőre azt húztam ki, amit akartam...” (Azaz: „... amit szerettem volna... B. F.)¹²

3.2.3. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések és megfelelések a –szor. –szer, -ször toldalékos szorzószámnevek használatában a Magyar Szó hír-és riportanyagaiban

3.2.3.1. A Magyar Szóban sem vettem észre tévesztést, megfelelően használt rövidítés azonban itt is megjelent, éspedig kettő is. Mindkettő *hazai* keletkezésű. (Azt, hogy a nyelvi-nyelvhelyességi hiba *behozatali*, vagy *hazai* a Magyar Szó esetében könnyű megállapítani, mert a lap az átvett írás esetében, annak végén, zárójelben, pontosan tünteti fel, hogy mely magyarországi vagy hazai hírforrástól, laptól vette át a leközölt anyagot, amit viszont a VRTV2 nem tesz, — lehet, hogy nem is tehet meg.)

3.2.3.2. A lap átvétel-jelzés nélküli írásából való, tehát *hazai* keletű a megfelelően használt *elsőre* szó két példamondata:

1. „Dominik Thiem maga sem hitte el *elsőre*, hogy ilyen meccsen legyőzte Novak Đokovićot.”¹³
2. „Ez a könnyen végrehajthatónak látszó egyszerű megoldás mégsem az, aminek *elsőre* látszik.”¹⁴ (A kiemelések tőlem származnak, B. F.)

¹² VRTV2, 2020: I.

¹³ Magyar Szó, 2016- XI. 14.

¹⁴ Magyar Szó, 2019. XI. 20.

3.2.4. Az első mondatértelmének megértését segíti az a fotó, amely alatt az idézett szöveg megjelent, amely kép a fiatal teniszezőt kezével homlokára csapó mozdulatban hitetlenkedést és csodálkozást kifejező arccal mutatja, megerősítve így a szövegíró azon megállapítását, amely szerint a versenyző a meccs izgalma utáni felocsúdásának első pillanataiban, *elsőre*, (a végeredmény felfogására tett első kísérlete nyomán) „*maga sem hitte el (...), hogy ilyen meccsen legyőzte Novak Đokovićot.*” A második mondat közléstartalmából az elsővel szemben a szövegből egyértelműen következik, hogy szerzője megfelelően használta (vegyük ezúttal példaként az *első pillanatra* szószerkezetet!) a rekonstruálható szószerkezet viszonyragos szóvá rövidült változatát. Abból adódóan pedig, hogy az idézett mondatokban, a szóban forgó nyelvi változás, a rövidülés következtében megjelenő szóalakváltozatot a beszélők-nyilatkozók majdnem fele nyelvi-nyelvhelyességi szempontból új jelentésének megfelelően használta, talán nem elhamarkodott annak megállapítása, hogy a sublativusi *-ra, -re* viszonyrag felvételével új jelentést nyert sorszámnevi *első* szó *elsőre* viszonyragos alakja mindinkább elfogadottá válik a mindennapi köznyelvi kommunikációban, a köznyelvi közlésekben.

3.3.0. Nyelvi-nyelvhelyességi hibák a –szor, –szer, –ször toldalékos törtszámnevek, és e szavak sublativusi –ra, -re viszonyragos alakjának használatában az általam vételezhető budapesti tévécsatornák hír-és riportanyagaiban

3.3.1. A 3.1.1.1. pont alatti példaszövegben a sorszámnevi *első* alapszóban a –szor, –szer, –ször toldalék hozzáadásakor hangzókiesés (az *s* kiesése) következik be, így a megcsonkult alapszó és a toldalék alkotja az új, a szorzószámnevi jelentéssel bíró *először* szót. A származékszó jelentése a sublativuszi *-ra, -re* viszonyrag felvételével (a viszonyrag nyelvi funkciójának megfelelően), a szorzószámnevek fentebb idézett Imre Samu-felosztása szerint második csoportba tartozó szavak jelentéstartalmát fejezi ki, és lesz: *előszörre*, majd ennek lerövidülése után: *elsőre*. Ezzel szemben a sorszámnevi *második* alapszóról ugyanazon –szor, -szer, -ször toldalék hozzáadása előtt csak a képző egy része, az *-ik*, válik le. A bekövetkezett változással (mint minden további törtszámnevből) a *másodszor* szóalakból is a szorzószámnevi második csoportjába tartozó jelentéssel bíró szóalak alakul ki. Az ebbe a szócsoporthoz tartozó szorzószámnevi szavak azt fejezik ki, hogy *másodszor, harmad-*

szor, negyedszer, ötödször stb. ismétlődik, áll/állt be, következik/következett be (vagy, tagadás esetén: nem következik, nem következett, nem áll/állt be) valamely esemény. A szublatívuszi *-ra, -re* viszonyrag felvétele után ez a szorzószámnévi szóalak is (mint az *előszörre, elsőre*) az alapszó jelentésével összhangban a szóban forgó cselekmény, esemény, történet alapszóban kifejezett szám-, mennyiség szerinti megismétlődését bekövetkezését, vagy (tagadás esetén) be nem következését fejezi ki, közli.. (A példaszövegben: *előszörre, elsőre; másodszorra sikerült*, illetve: *másodszorra, harmadszorra sem sikerült* a versenyzőnek átugrania az adott magasságot.) Anyanyelvünk tehát határozott jelentésbeli különbségtételt tesz lehetővé a toldalékkolt szorzószámnév és annak viszonyrag nélküli alakja között.

3.3.1.1. A *budapesti tévé-magyart* beszélők közléseiben azonban az említett két szorzószámnévi toldalékváltozat helyett mind gyakrabban (már-már elfogadottságát jelentő gyakorisággal) jelenik meg ugyancsak szorzószámnévi toldalékként a *-jára, -jére* (másodjára, negyedjére) toldalék (rag, jel, képző?). E toldalék megjelenési idejét tekintve nem mondható új keletű toldaléknak, de a közelmúltig a köznyelvben nem terjedhetett el, elsősorban talán éppen azért nem, mert anyanyelvünk törvényeit tiszteletben és érvényben tartották a köznyelvet beszélők. A *-jára, -jére* toldalék köznyelvben való elterjedését és meggyökeresedését azonban akadályozhatta nyelvi funkciójának bizonytalansága, vagy éppen meghatározhatatlan volta is, de főképpen elemeinek más nyelvi szerepkörben már meglévő, és ma is eleven hatóképességgel bíró sajátossága, az említettekén kívül pedig még az is, hogy a *-jára, -jére* két elemű toldalék, és hogy a birtokjel, az *-a, -e/ -ja, -je* (ház-*a*, kez-*e*; barát-*ja*, kert-*je*) alakváltozatai közül a *-ja, -je* és a szublatívuszi *-ra, -re* viszonyragból áll össze. A *-jára, -jére* toldalék első elemének birtokjellel való azonosítási lehetősége szinte elkerülhetetlenné válik akkor, ha a már *-ja, -je* birtokjeles névszó bizonyos viszonyragokat vesz fel, mert a legtöbb viszonyrag felvételekor a jel magánhangzója megnyúlik: ház-*á-t*, kez-*é-t*, barát-*já-t*, kert-*jé-t*; ház-*á-val*, kez-*é-vel*, barát-*já-val*, kert-*jé-vel*. És így van ez a szublatívuszi *-ra, -re* felvétele esetében is: ház-*á-ra*, kez-*é-re*, barát-*já-ra*, kert-*jé-re*. Tehát a *-jára, -jére* hangsor (írásban: betűsor) anyanyelvünkben már régtől fogva meg lévő birtokjelet és szublatívuszi viszonyragot magába foglaló, élő, eleven nyelvi funkcióval rendelkező toldalékegység, amely ebből következőleg *más, valami-féle új nyelvi szerepkör betöltésére nyelvi-nyelvhelyességi szempontból nem, és nem is lehet alkalmas*. Tehát: az elmondottakból egyértelműen

következik, hogy a *-jára -jére* toldalék szorzószámnévi nyelvi funkcióban való használata nyelvi hiba, aminek tényét csak megerősíti elterjedt használatának nyelvérzékét elbizonytalanító, rontó-leromboló hatása.

3.3.2. A *-jára, -jére* toldalék használata miatt bekövetkező nyelvi-nyelvhelyességi hibák az általam vételezhető budapesti tévécsatornák hír-és riportműsoraiban:

1. „... másodjára ez sikerült neki.”¹⁵
2. „Az Akadémia (Arany János — B. F.) lemondását harmadjára fogadta el.”¹⁶
3. „Az európai parlament most hatodjára nem szavazta meg...”¹⁷
4. „Danijela másodjára is eltalálta a kapufát...”¹⁸
5. „... de harmadjára sem adott választ a riporter kérdésére...”¹⁹
6. „Először elszalasztotta az alkalmat, de másodjára bejött neki...”²⁰
7. „Nagy Katalin másodjára nyerte meg a versenyt.”²¹
8. „Putyin Magyarországra másodjára látogatott el ez évben.”²²
9. „Örülök, hogy itt lehetek másodjára is.”²³
10. „A horvát tengerpartot már másodjára árasztotta el az eső.”²⁴
11. „A vihar másodjára csapott le Louisianára...”²⁵
12. „X. Y. magyar futó harmincödödjére futotta le a maratont!”²⁶
13. „Kis mentőkocsijuk volt, egyszerre csak egy sérültet szállíthattak el. Most harmadjára fordultak.”²⁷
14. „Angela Merkel negyedjére tart kormányalakító beszédet.”²⁸
15. „... több mint harmincszor tört ki, az idén másodjára...” (Guatemala legaktívabb vulkánja, B. F.).²⁹

¹⁵ M1, 2016. X.

¹⁶ M1, 2017.III.

¹⁷ Echo TV, 2018. VI.

¹⁸ M1, 2019.IX.

¹⁹ M1, 2019. V.

²⁰ Sorozat+ TV, 2019.XI.

²¹ RTL VT, 2016.X.

²² ATV, 2017. VIII.

²³ Echo TV, 2017. IX.

²⁴ M1, IX. 17.

²⁵ RTL TV, 2017. X.

²⁶ RTL TV, 2017. X.

²⁷ Echo TV, 2018. II.

²⁸ M1, 2018. III.

²⁹ M1, 2018. V.

16. „Az amerikai elnök most már harmadjára látogatott Észak-Koreába.”³⁰

3.3.2.1. A felsorolt mondatok, mondattöredékek áttekintése nyomán azonnal kitűnik, hogy az első hat, és a következő 13 mondat közléstartalma között különbség van, amelyet azonban a todalék elfed, nem érzékeltet. Ugyanis, az első mondat közléstartalma, így, csonkán is, arra utal, hogy a meg nem nevezett személy célja elérésére tett első kísérletének sikertelensége ellenére nem adta fel, *újra* próbálkozott és másodszorra sikerrel járt. És Arany János felmondását sem akarta az Akadémia elfogadni, kétszer vissza is utasította, de harmadszorra (méltányolva a költő szilárd elhatározását) elfogadta azt. A negyedik mondat közléstartalma a pontatlan fogalmazás miatt a -szor,-szer, -ször todalék viszonyrag nélküli, de viszonyragos alakváltozatát is lehetővé teszi, („Danijela másodjára — azaz: másodszorra!, vagyis második gólszerzési kísérlete ellenére is! — a kapufát találta el.”) Ebben az esetben a pontos értelmezést a beszédhelyzet több elemének ismerete, illetve az esemény lefolyásának látása-nézése révén nyert információk tehetnék lehetővé, így én, ezek nézői ismeretében, a viszonyragos szóalakot tartom elfogadhatónak. Az ötödik és hatodik mondat esetében viszont közléstartalmaik, de még inkább a mondatok igei állítmányai alapján, már egyértelmű, hogy a -szor, -szer, -ször todalék viszonyragos alakjának használata felelt volna meg. A további mondatokban azonban már nem vitás, hogy a közléstartalmat félreérthetetlenül a -szor, -szer, -ször todalékkal értethette volna meg azok közlője, a -jára, -jéra todalékkal viszont, esetenként, a hallgató-néző csak előismereteire és feltételezéseire hagyatkozva értheti meg azt. Így például az Orosz Federáció és elnöke világban minden téren, így a világpolitikában is, betöltött szerepének ismeretében bizonyos lehet abban e közlés vételezője (L. a 8. mondatot!), hogy Putyin nem többszöri kérelmezésének sikere árán látogatott el egyazon évben másodszor is Magyarországra. Az e mondat közléstartalmától független általános nézői közismerettel szemben, aki nem sportrajongó, és nem alapos ismerője a sportágak eseményeinek, vagyis valamennyi sportoló elért eredményeinek az, bizony, nehezen fejtheti meg azt, hogy Nagy Katalin (L. a 7. mondatot!) első, sikertelen kísérlete után, másodszorra (másodszori indulás és verseny-nyerési kísérletre)

³⁰ M1, 2018. IX.

nyerte-e meg a versenyt, vagy éppenséggel másodszor is sikerült megnyernie azt.

3.3.2.2. Ha tehát a *-jára, -jé* toldalék kapcsán a 3.3.1.1. pontban annak megállapításával zárulhatott az elemzés, hogy ez a toldalék olyan két toldalékelemből áll össze, amelynek első része birtokjel, a második pedig a szublativuszi viszonyrag, ezek pedig anyanyelvünkben már réges-régen külön külön is, de együtt is élő, eleven nyelvi funkcióval rendelkeznek, így nyelvi-nyelvhelyességi szempontból már ezért sem lehet alkalmas ez a toldalék *más, valamiféle új nyelvi szerepkör betöltésére*, akkor a már megállapítottakhoz újabb bizonyítékként az imént megállapítottat is hozzá kell tenni, azt, hogy a *-jára, -jé* toldalék nyelvi elemként *anyanyelvünk különbözőségeket kifejező képességének csökkentése miatt sem* nyerhet létjogosultságot sem az egyetemes, sem a regionális köznyelvben.

3.4.1.. A *-jára, -jé* toldalék használata miatt bekövetkező nyelvi-nyelvhelyességi hibák a VRTV2 hír-és riportműsoraiban:

1. „... összességében *másodjára*...”³¹ (– jutott be a csapat a döntőbe. B. F.)
2. „... már *másodjára* választották be a tökmagok olaját az 50 legjobb termék közé.”³²
3. „... és csak remélem, hogy a magyarországi szavazók *harmadjára* is elveszik...”³³
4. „... amikor *másodjára* érkeztem...”³⁴
5. „Az idén már *másodjára* járulhatnak az urnákhoz a polgárok.”³⁵

3.4.1.1. Ezzel bizonyossá vált: a magyarországi tévécsatornák hír-és riportanyagaiban oly gyakran előfordult *-jára, -jé* hiba a VRTV2 tévécsatorna azonos jellegű adásaiban is megjelent, és hogy ez a nyelvi-nyelvhelyességi hiba is „átlépte” az országhatárt! Bár itteni előfordulása számszerűen nem jelentős, mégis, annak ténye, hogy átkerült, terjedését igencsak valószínűsíti. E feltételezés mellett szól az is, hogy, amíg 2018-ban csak egyszer, és akkor is csak az év vége felé, csak szeptemberben fordult elő, addig 2019-ben már négyszer: januárban egyszer,

³¹ VRTV2, 2018. IX.

³² VRTV2, 2019. I.

³³ VRTV2, 2019. IX.

³⁴ VRTV2, 2019. IX.

³⁵ VRTV2, 2019. IX.

szeptemberben pedig háromszor bukkant fel. Az előfordulások közötti két hosszabb szünet, amelyek közül a második még mindig tart, ennek ellenére reménykeltő: azt sejtetheti, hogy csak (!) *behozatali* hibáról lehet szó, hogy az itteni tévében dolgozók, megjelenő közszereplők és interjúalanyok még ódzkodnak használatától. Ennek lehetősége azonban csak feltételezésként állhat fenn, ha előhozuk, hogy egy másik itteni tévécsatornán egy jelentős ünnepünk tiszteletére szervezett rendezvényt méltató beszédben hangzott el, hogy azt immár *negyedjére* — és nem *negyedszer!* — szervezték meg. A bekövetkezett toldalékcseré nem lehet teljes egészében a véletlen műve! Nem zárható ki annak feltételezése, hogy a beszédet mondó a *negyedszer*-t szokványosnak, a *negyedjére*-t ünnepélyesebbnek, és magyarországiasabb magyar (a „miénknél” *jobb!*) magyar kifejezésnek érezhette. Ha csakugyan így van, ha ez a feltételezés nem alaptalan, akkor mindkét itteni tévécsatorna dolgozóinak anyanyelvünk törvényeinek, és az ezeket megfogalmazó nyelvtanunk szabályainak tiszteletben tartó elkötelezettségén, vagy a nyelvtani szabályok betartásához lazább, netán tessék-lássék viszonyulásán múlik leginkább, hogy ezek a nyelvi-nyelvhelyességi hibák elterjednek-e mifelénk is, hogy rontják-e ez úton is tájunk amúgy is nehezen fennmaradó-fenntartható köznyelvi szintjét.

3.4.1.2. És végezetül, e rész zárásaként, a VRTV2 adásaiban észrevett nyelvi-nyelvhelyességi hibák sajátosságairól megállapítható, hogy a – *jára*, – *jére* toldalék mind az öt fentebb felsorolt mondatban a – *szor*, – *szer*, – *ször* toldalék helyett került tévesen a szavak végére.

3.5.0. A –jára, -jére toldalék használata miatt bekövetkező nyelvi-nyelvhelyességi hibák a Magyar Szó hír-és riport-anyagaiban

3.5.1. Miután átnéztem a Magyar Szó mindazon lapjait, amelyeket azért tettem félre és gyűjtöttem össze, mert valamilyen *behozatali*, vagy *hazai* nyelvi-nyelvhelyességi hibát vettem észre az oldal valamelyik közlésében, kellemesen, de ugyancsak meglepődtem, mert – *jára*, – *jére* toldalékot tartalmazó hibát egyetlen írásban találtam, amelyet azonban a lap két egymás utáni napon hozott le. A hírt a Magyar Szó szerkesztősége minden bizonnyal valamelyik magyarországi hírügynökségtől vette át, de annak csak a címét tartotta meg eredeti megfogalmazásában (talán éppen ez okból maradt a hírforrás megnevezése!), ugyanis a cikk mindkét közlésben a hibát csak a cím tartalmazza. Ez a cím: „*Ötödjére* is Pénzmágnés. Középiszokolai gazdasági vetélkedőt hirdet az RMKT”. Ki-

emelte, B. F.) A vetélkedővel kapcsolatos további tudnivalókat már átfoglalva tette közzé a lap, így a címbe foglaltak magyarázatát is, amit a következőképpen indítottak: „Az idén *ötödik alkalommal* megrendezésre kerülő versenyhez tavaly óta még csatlakoztak...”³⁶ (Kiemelte, B. F.). Tehát: a szövegben nem ismételték meg a címben lévő nyelvi-nyelvhelyességi hibát. És ez jó jelnek számít, bár az sem hallgatható el, hogy jobb lett volna, ha a címben egyszer sem jelent volna meg a hiba.

3.6.0. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések az –an, –en toldalékos tőszámnevek használatában az általam vételezhető budapesti és a VRTV2 hírcsatornák, meg a Magyar Szó napilap hír-és riportanyagiban

3.6.1. Amint az a három grammatika áttekintéséből (a 2.2.0., 2.3.0 és a 2.4.0. pontok alá tartozókból) kitűnt az, *–an, –en* toldalék kapcsán idézett szerzők nézetei nemcsak eltéréseket, vagy egyes kérdésekben eléggé közeli vonásokat mutatnak, de bizonytalanságot is, főképpen annak megítélésében érhető tetten a bizonytalanságuk, hogy nyelvi funkcióját illetően ezt a toldalékot viszonyragnak vagy képzőnek kell-e, lehet-e minősíteni. Ennek a nem mellékes, de elsősorban mégis nyelvészeti kérdésnek eldöntése (mint azt már jeleztem fentebb), nem, és nem is lehet feladata a beszámolóknak. Nem várható el ez annak ellenére sem, hogy a beszámoló az *–an, –en* toldalék élő-, illetve írott-nyelvi hír-és riportanyagokban nyelvi-nyelvhelyességi szempontból meg nem felelő használatának kérdésével foglalkozik, ami viszont olyan helyzet, amelyből e sorok írójával szemben, a kérdés kapcsán, természetesen, legalább jelzésértékű állásfoglalás várható el. De ezt e sorok írója az említett grammatikák szerzőitől kölcsön is veheti, ugyanis Tompa Józsefnek a 2.2.1. és 2.2.2., Kiefer Ferencnek a 2.3.3. Bokor Józsefnek pedig a 2.4.1. pontokban idézett, *–an, –en* toldalék nyelvünkben betöltött szerepéről vallott nézeteiben vannak olyan mozzanatok, amelyek e toldalék képzői funkciójára utalnak. Ezeket az utalásokat erősíti fel É. Kiss Katalin a 2.3.2. pont alatt idézett példamondatában, a „*KEVESEN néztek meg minden filmet.*” (a nagybetűs szókiemelés a szerző, a dőltbetűs a részemről történt, B. F.) mondatról van szó, amelyben a határozatlan számnévi *kevés* szó *–an, –en* toldalékot felvett alakváltozata, a *kevesen*

³⁶ Magyar Szó, 2017. X.

szó jelenik meg. E szó jelentését magyarázza az ezt követő második mondat, a „(A releváns *személyek* közül) kevés olyan volt, *aki* minden filmet megnézett.” mondat (a zárójelek a szerzői szöveg részei, a dőltbetűs szókiemelés részemről történt, B. F.), amely magyarázat alapján a toldalékolt *kevesen* szó személyekre vonatkozó jelentése teljesen egyértelmű. (Ezt a tényt még az *aki* vonatkozó személyes névmás is bizonyítja.) Mindezek a mozzanatok azt jelzik, hogy az *-an*, *-en* toldalék töszámnevekhez és határozatlan számnevekhez adásával (*hármán*, *négyen*; *kevesen*, *sokan*) személyekre utaló jelentésű szavak, vagyis: *számnévi személyes névmások* jönnek létre. Ennek a megállapításnak az érvényesítése, azonban, a szófajok kérdéskörével foglalkozó szakemberekre tartozik. Mivel e kérdésben nincs teljes egyetértés, az alábbiak során, amint azt a bevezető rész második pontjának utolsó mondatában jeleztem is, az *-an*, *-en* toldalékos tö- és határozatlan számneveket *személyes névmási szerepkörű szavak* alkalmi terminussal jelzem, és minden olyan közlés-esetet, amelyben nem ilyen szerepkörben jelentek meg ezek a szavak, hibának, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból meg nem felelő használatnak tekintek. És, azt hiszem, jogosan, mert a szóban forgó toldalék meg nem felelő használata esetenként félreértést okoz még a magyarországi lakhelyű beszélgetők között is.

3.6.1.1. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések az *-an*, *-en* toldalékos töszámnevek használatában az általam vételezhető budapesti tévécsatornák hír-és riportanyagaiban

Fentebbi állításom helytállóságát bizonyíthatja a következő eset: egyik budapesti tévéállomás stábja, minden bizonnyal a szokásos bejelentkezés és időpont-egyeztetés után, egy fiatal mangalica-tenyésztő tanyájára látogatott. Mobil telefonon értesíthették a gazdát, hogy megérkeztek, hogy már az udvarában is vannak, ugyanis a riport képsora mutatta is a tágas tanyai udvart és a riportert is, amint a három-négy méter hosszú és úgy, k. b. húsz centi átmérőjű farönkökből ácsolt, maszszív és jó nagy teret körülfogó karámon belüli mangalicafalkát nézi. Ezután a kamera a fiatal gazdát mutatta, amint kilép rendezett lakóépületének ajtaján, ám alig húzta be maga mögött az ajtót, — úgy, melegében! — kapta is a kérdést:

– *Hányan vannak?*

A kérdés nyomán a gazda, azzal a kezével, amellyel az imént maga mögött becsukta, most újra az ajtó felé nyúlt, de elbizonytalanodott, meg-

állt, majd vissza is húzta a kezét, — kapcsolt: a stáb budapesti tévétől jött, ők, és a kérdező is, a *budapesti tévé-magyar* beszél, így, jobbnak látta megbizonyosodni arról, hogy **kire-mire** is vonatkozhatott az elhangzott kérdés. Jól is tette, mert miután a kérdező felé nézett, konstátálhatta, hogy oka volt a gyanúra: a kérdező nem felé fordulva tette fel a kérdését, hanem a karámon belüli mangalicafalkát szemlélve. A harminc körüli éveiben járó gazda így már bizonyos volt abban, hogy a kérdezőt *nem családtagjainak létszáma*, hanem a mangalicafalka *egyedeinek száma* érdekli, és a riporter kérdés „**hányan**”ja és „**vannak**”ja alapján már abban is biztos volt, hogy a riporter a továbbiak során is *budapesti tévé-magyarul* fog vele beszélni. Megfelelt neki így is a dolog, merthogy ő is tévénező, érti ő ezt a nyelvet, sőt beszél is, ha éppen úgy adódik, és mindjárt tudta azt is, hogy ennek bizonyítására itt a legkedvezőbb alkalom! De, két lábbal földön álló gazdálkodóként, azért mégiscsak biztos akart lenni a dolgában, hát megkérdezte:

– A mangalicák?

A kivárás pillanatnyi ideje alatt a kamera őt, és nem a riportert mutatta, aki a kérdésre, válasz helyett, igenlő mozdulattal felelhetett, mire a gazda már *tévé-magyarul* válaszolt:

– Kezdetben *heten voltak*, de most már *százhatvanan vannak*...³⁷ Ezzel aztán „egyenesbe” került a riporter – riportalanyi beszélgetés...

„No, csak legyen, legyen minél több mangalica! Legyen sikeres tenyésztő a fiatal gazda! *De a budapesti tévé-magyarból — nekem —, enynyi elég...*” — mondtam magamban fásultan, és csatornát váltottam... Ezúttal sem volt semmi kedvem ahhoz, hogy magamnak lektoráljam a szöveget. Hogy elmondjam az általános iskolában tanultakatanítottakat: nem ember, hanem más lény, dolog (állat, növény, tárgy, intézmény stb.) esetében a tö- és általános számnevet *-an, -en* toldalék nélkül használjuk, és hogy a tö-és általános számnevekkel jelölt dolgokra vonatkozó közlések állítása (az ilyen mondatok állítmánya) egyes számban használatos a magyar regionális- és egyetemes köznyelvben. (Ebben az esetben tehát így: *Hány mangalicája van?*, vagy rámutatással: *Hány egyed, hány darab van?*, illetve, a válasz: „*Kezdetben hét volt, de most már százhatvan van.*”)

3.6.1.2. Az észlelt hibák:

³⁷Echo TV.2016. I.

1. „... a tehetségkutató versenyt (...) csapat nyerte meg, de az első és a második helyezett csapatok között olyan kicsi volt a különbség, hogy mind a *ketten* részt vehetnek a nagyszínpadi rendezvényen.”³⁸
2. „A bankok közül *többen* is jelezték, hogy érdekeltek a családtámogatási hitelek folyósításában,”³⁹
3. „Nagyon barátságos tyúkok, és *nincsenek* is *sokan*.”⁴⁰
4. „Még több *százan* vagy több *ezren* éltek az ázsiai folyókban, mára csak több *tízen maradtak* a Mekong folyóban.” (Az édesvízi delfinek, B. F.)⁴¹
5. „*Többen* is *voltak* a repülő leszálló pályáján a vaddisznókra hasonlító varacskos disznók.”⁴²
6. „... az állatkertben *sokan* a vízben *találtak* hűsítésre...” (A hőség miatt az állatok a párizsi állatkertben. B. F.)⁴³
7. „A rovarok egyre *többen vannak*.”⁴⁴
8. „A tiltó listára került országok közül *többen tiltakoztak*.”⁴⁵
9. „Egyiknek (egyik ormányos medvének, B. F.) a szájában van valami húsdarab, és *kergetik öten-hatan*.”⁴⁶
10. „Egyre *többen lesznek* a rovarok (a darazsak, B. F.)”⁴⁷
11. „Nekem úgy tűnik, hogy a muflonok mintha *többen lennének*, mint tavaly *voltak*.”⁴⁸
12. „... az a közös *bennük* (az épületekben, B. F.) ... hogy *mindannyian* egyszerre *épültek*.”⁴⁹
13. „... *hatvanan vannak* (a hiúzok, B. F.), és *mindannyian* Szlovéniában, a szabadon engedett hárommal.”⁵⁰
14. „A viharok *többen vannak* a Balatonon.”⁵¹

³⁸ M1 TV, 2015. V.

³⁹ Echo TV, 2016. II.

⁴⁰ Duna TV, 2016. IV.

⁴¹ M1, 2016. VII

⁴² Science Word TV, 2016. VIII.

⁴³ M1 TV, 2016 VIII.

⁴⁴ M2, TV, 2016. IX.

⁴⁵ M1, 2017. I.

⁴⁶ Echo TV, 2017. II.

⁴⁷ M1, 2017. VIII.

⁴⁸ Echo TV, 2018. III.

⁴⁹ Echo TV, 2018. IV.

⁵⁰ Duna TV, 2018. VI.

⁵¹ M1. 2018. VII.

15. *Sokan* az utakon *vesznek* oda (a tengerparti homokban kikelt kis tengeri teknősök, B. F.). A városi fény téveszti meg őket, és a tenger helyett a fények felé veszik útjukat.”⁵²

16. „Az Öreg tavon *annyian vannak* (a vadludak, B. F.), mint mi, tataiak.”⁵³

17. „Fehér kancaláma született a pécsi állatkertben, így már *hatan élnek* a kifutóban.”⁵⁴

18. „... a *legtöbben* úgy *hűsölnek* (a jegesmedvék az állatkertben), hogy nyalogatják a jeges gyümölcsöt a kánikulában.”⁵⁵

19. „Magyarország és Olaszország stratégiai partnerek, mert *mindketten...*”⁵⁶

20. „A tetők közül is *sokan vannak*, amelyeknek tetejét lesodorta a vihar.”⁵⁷

21. „A parlagi sasok közül *sokan végzik* így.”⁵⁸

3.6.1.3. A felsoroltakat áttekintve megállapítható, hogy a *budapesti tévé-magyar* beszélők számára egyre megy: *legyen szó állatról, tárgyról, szervezetről stb.*, ők, bizony, személyé varázsolják valamennyit! Nekik így magyar a magyar köznyelv! Az pedig, hogy ezzel anyanyelvünk embert az állat-, növény-és tárgyi világgal, valamint az ember által létesített, kialakított szervezetekkel létesítményekkel stb. szembeni megkülönböztető képessége eltűnik, hát ez, az ő esetükben, — egyáltalán nem számít...

3.6.2. A Vajdasági Rádió és Televízió kettős csatornájának magyar hír-és riportanyagaiban észlelt hibák

3.6.2.1. Az észlelt hibákról:

Nem sok ilyen hiba van, de az tény, hogy ez a hiba is megjelent az itteni magyar nyelvben, tehát ennek terjedése sem zárható ki, bár a két hiba megjelenése még — legalább is számukat tekintve — nem vészes,

⁵² Duna TV, 2018.VIII.

⁵³ M1, 2018. XII.

⁵⁴ RTL TV, 2019. IV.

⁵⁵ M1, 2019. VI.

⁵⁶ M1, 2019.. VII.

⁵⁷ M1, 2019. IX. Ebben a mondatban más nyelvi-nyelvhelyességi hiba is van, amit azonban nem javítottam ki, mert nem képezi tárgyát ennek az írásnak.

⁵⁸ M1, 2019. X.

viszont az, hogy mindkettő *hazai*, azért... ez az ebben a kérdésben illetékesek számára, már figyelmeztető dolog kellene, hogy legyen...

3.6.2.2. Az észlelt hibák:

„... *mindketten* idegenben nyertek. (Nem egyéni sportolók, hanem két kosárlabda csapat idegenben való győzelmének bejelentőjében hangzott el, B. F.)⁵⁹

2. „Kislány korában egy babája volt, ma már *négyszázán vannak*.”⁶⁰

3.6.3. A Magyar Szó hír- és riport anyagaiban észlelt hibák:

3.6.3.1. A hibákról:

A lapból három olyan részt tettem félre, amelyeknek egy-egy cikkében –az, -an, -en todalékot nyelvi-nyelvhelyességi szempontból meg nem felelő módon használták az írók szerzői. A három hiba közül, az alábbi felsorolásban, az első két mondatban előforduló *hazai*, a harmadikban megjelenő viszont, *behozatali* hiba.

3.6.3.2. A hibák a következő mondatokban fordultak elő:

1. „A devizaháborúban sok ország érzi már vesztesnek magát, sőt mind *többen* tartanak a küzdelem elmérgesésétől.”⁶¹
2. „Akkor ugyanis *sokan morzsolódtak le* a parlamenti küszöb alatt (azaz, sok párt nem került be a parlamentbe, B. F.), most pedig hét lista is bekerült, ezekhez kell még hozzászámítani a kisebbségi mandátumokat, amelyek számára nem létezik a parlamenti küszöb elve.”⁶²
3. „Indiában 2014 óta harmadával növekedett a tigrisek száma. A hosszúszárnyú bálnák is alig *vannak kevesebben* a világon, mint a kihalásuk közelségére figyelmeztető riadó előtt.”⁶³

3.6.3.3. A megjegyzés: Ez sem sok hiba még, de az illetékesek számára figyelmeztetésként ennyi is elég kellene, hogy legyen ahhoz, hogy intézkedjenek...

⁵⁹ VRTV2, 2017. X.

⁶⁰ VRTV2, 2018. XII.

⁶¹ Magyar Szó, 2015. III.

⁶² Magyar Szó, 2016. IV.

⁶³ Magyar Szó, 2020. I.

3.7.0. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések a tőszámnevek használatában az általam vételezhető budapesti- és a VRTV2 tévécsatornák, meg a Magyar Szó napilap hír-és riportanyagaiban

3.7.1.1. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések a tőszámnevek használatában az általam vételezhető budapesti tévécsatornák hír-és riportanyagaiban

Az eddig említett nyelvi-nyelvhelyességi hibákkal szemben, a *budapesti tévé-magyarban* egy, a *mindent egy kalap alá vesz* szólás szerinti értelemben, az *-an, -en* toldalék tő-és határozatlan számnevekhez adása révén az égvilágon mindent személylé varázsoló hibával szemben, egy újabb, azzal ellentétes nyelvi-nyelvhelyességi hiba is „felütötte a fejét”, jelent meg. Ez az újabb nyelvi hiba igencsak különös, mondhatnám, valamiféle abszurd nyelvi játéokra emlékeztető jelenség, amely a mindent megszemélyesítő *-an, -en* toldalék ellenében a *mindent személyteleníteni elv* alapján, a személyt egyenlíti ki minden *eleven és életelen lénnel, tárggyal, ember alkotta létesítménnyel, szervezettel stb.*: – a tőszámnevek *ember* vagy ember-fogalmat jelentő szó nélküli, de emberek létszámának pontos vagy hozzávetőleges meghatározását fejezve ki. És, némi cinizmussal szólva, miért ne lehetne ezt így mondani? Ha a *budapesti tévé-magyarban* már „természetesen hangzik”, hogy a kertekben és a házakon a *rovarok*, a Balatonon a *viharok*, meg a viharok lesodorta *háztető*k stb., stb., *egyre többen vannak*; a hiúzok *hatvanan*, a vadludak pedig Tatánál, az Öreg tavon, *annyian*, sőt *többen vannak*, mint maguk a tataiak... Ha már így tekintünk a dolgokra, akkor miért ne lehetne azt is mondani, hogy *száz, kétszáz* vagy *ezer* fulladt, veszett az Adriai tengerbe, persze, nem cserebogár, hanem ember, migráns?⁶⁴

3.7.1.2. Egy adatolt hiba:

„Menekültek támadtak meg, és zsebeltek ki nőket, – *egy*et meg is erőszakoltak Németországban, Kölnben.”⁶⁵ (Nem *egyiküket*, vagy *egy nőt*, hanem csak így: *egy*et! Mintha nem is emberről lenne szó!)

⁶⁴ Ilyen, tő-vagy általános számnévvvel kifejezett, de az *ember*, vagy más *emberre, személyre* utaló szó nélküli kijelentés, mondat többször is elhangzott, de egy ideig nem adatoltam, véletlenszerűnek véltem. Mivel az efféle nyelvi botlások elég gyakran megismétlődtek, be kellett látnom, hogy nem véletlenszerű nyelvi botlásokról, hanem nyelvi-nyelvhelyességi hibáról van szó.

⁶⁵ TV2. 2016. I.

3.7.1.3. Ha az *-an*, *-en* toldalékos tö-és határozatlan számneveket, tehát ezeket a *személyes névmási szerepkörű szavakat*, nem emberek, személyek számának kifejezésére, és az *e* toldalék nélküli tö-és általános számneveket éppen személyek számának, de az *ember*, vagy más emberre, személyre utaló jelentéssel bíró szó nélküli közlésekben használva hallja az eddig elfogadott egyetemes magyar köznyelvet, vagy ennek valamely, szintén elfogadott regionális változatnyelvét beszélő ember, akkor valóban az a benyomása támadhat, hogy valamiféle szokatlanul furcsa, valamiféle abszurd nyelvi játékról van szó, hogy valami abszurd jelenséggel van dolga, merthogy anyanyelvében egyszerre, csak úgy, megmagyarázatlanul és váratlanul, — valakinek valamiféle játékos kedvtelése eredményeként! — nyelvi elemek szerepkörei cserélődtek fel. Pedig korántsem játékról, vagy ha mégis, akkor nagyon veszélyes játékról van szó! Mert miközben az efféle nyelvhasznált annak látszatát kelti, hogy a magyar nyelvvel az égvilágon semmi, de semmi baj nibcsen, addig (amint az az eddig elmondottakból kitűnik) az új, vagy csak újszerűnek tűnő toldalékok által, illetve a régiek szerepkörének felcserélése és módosítása révén ez a jelenség, a magyar nyelv már meglévő, különbözőségeket árnyaltan és világosan kifejező képességét bontja meg, rombolja, és a magyart anyanyelvüknek vallók nyelvérzékét bizonytalanítja el. És nem véletlen, nem is spontán, és nem is csak a nyelv (esetünkben a magyar nyelv) egyedi sajátosságainak megbontására törő jelenség ez, mint ahogy nem csak a nyelv törvényeinek és a személy nyelvérzékének gyengítését, semlegesítését célzóan van (lehet) ez így, de az igazi, a „csak” szórakoztatást céljára készített játékok esetében is, — legalább is így látja ezt Lénárt Róbert *Etika és esztetika. Kritika: Fomo*⁶⁶ című írásában, amelynek kiemelt előzetesét teljes egészében, majd pedig egy megállapítását is idézem az alábbiakban.

3.7.2.1. Az előzetes:

„Évekkel ezelőtt nagy port vert fel az akkor még létező Cinema City fesztivál nyertese, a Klipp című szerb alkotás, amely generációs filmként (is) volt olvasható, és amely gátlástalanul belemászott telefonos felvételeivel a szexuális morál széjjelcsúszásának megörökítésébe, ugyanakkor végkövetkeztetése mégis valamiféle morális kiút volt. A magyar Klipp, a FOMO hasonló dolgot visz végbe egy (sajnos) hétköznapi történeten keresztül esztetikává dekonstruálja, majd rekonstruálja a morált.” (A kiemelés a szerzőtől való, B.F.)

⁶⁶ Magyar Szó, Kilátó, 2019. november 9., 10. 23. oldal.

3.7.2.2. És a megállapítás:

„A játék, amelynek célja, hogy népszerű You Tube-videók sorait produkálja, nem egyszerűen figyelmen kívül hagyja a morális normákat, hanem vállaltan azok ellenében cselekszik, iránytűnek pedig nem a morált, hanem a funt, a szórakoz(tat)ást használja, vagyis egy esztetikai kategóriát.”

3.7.2.3. Az idézett részekben leírt jelenség és a *budapesti tévé-magyarban* terjedő *-jára, -jére* toldalék, valamint az *-an, -en* toldalékos tő-és általános számnevek, meg a tő- és általános számnevek fentebb leírt szerepkörcseréjének jelensége között nagy hasonlóság érzékelhető. Mert: amíg az anyanyelv specifikus sajátosságait, törvényeit érvényre juttató eddigi toldalékok, illetve ezek nyelvben eddig betöltött szerepkörük helyett új, de meghatározatlan funkciójú toldalék, illetve a régi-ekkel szemben „új” szerepkörök jelennek meg, addig a játékban, a valódi játékban, az eddig iránytűként szolgáló morál használatának elvetése, ignorálása következik be. A csere révén pedig mind az anyanyelvben, mind a játékban az ezek értékét fenntartó jellemzők helyébe, *más-más*, de egyikbe is, másikba is, valami olyan *más dolog* kerül, amely egyik esetben sem azonos értékű az eredetivel. Az adott nyelvben (ezúttal a magyarban), a nyelv törvényei biztosította megkülönböztető képesség, a valódi játékban pedig annak nélkülözhetetlen elemével, az erkölcsösség helyett zavartkeltő, összekuszáló, és az adott szerepkörben hasznavehetetlen, értéktelen valami jelenik meg. A nyelvet illetően például az említettek helyett értékévé válik a „*Magyarországon nincs nyelvi rendőrség! Magyarországon mindenki úgy beszél, ahogy akar!*” - elv⁶⁷ nyújtotta, nyelv törvényeinek betartását biztosító szabályok betartása alól felmentő „szabadság”, ami viszont nem más, mint a nyelvészetben, nyelvhasználatban eddig ismeretlen liberális politikai elv érvényesítésének szándéka, amelynek érvényesülése esetén lehetetlenné válik a nyelv egyedi

⁶⁷ 2013-ba érdeklődőként vettem részt a „Gyökerek, utak, jövők: az anyanyelv megőrzésének kérdései a Kárpát-medencében. (Pécs, Pécsi Akadémiai Bizottság székháza, 2013. IX. 13-14.) Az előadók az anyanyelv megőrzésének kérdéséről igen színvonalasan és sokrétűen szóltak, ám az előadásokat hallgatva nekem úgy tűnt, hogy annak kérdése megvilágítatlan maradt, hogy milyen minőségű anyanyelv megőrzéséért szállnak síkra. A vita-időben szót kérve, és azt megkapva a budapesti tévécsatornák adásaiban észlelt nyelvi-nyelvhelyességi hibákról és az igényes nyelvhasználatra való nevelés tanári tapasztalataimra hivatkozva kezdtem észrevételeimet kifejteni, amikor a tanácskozás vezetője szavamba vágva tudatta velem ezt, mint magyarországi tényállást.

sajátosságait fenntartó nyelvtani szabályok mindennapi kommunikációban való számonkérésének legcsekélyebb lehetősége is; — a játékban pedig a csere bekövetkeztével az erkölcsösség helyébe a személy szórákozása és szórákoztatása kerül, és válik mindenek-feletti értéké.

3.7.2.4. És a funkciócsere egy másféle értelmezésének lehetséges voltáról

Az *-an, -en* toldalékos szavak, azaz a *személyes névmási szerepkörű szavak*, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból meg nem felelő használatával szemben, mintegy ellentétes jelenségként megjelenő hibát: a tő- és általános számnevek *ember*, vagy e szó fogalmát hordozó más kifejezés nélkül számnévi személyes névmási szerepkörben való használatának jelenségét (bizonyos feltételezéssel ugyan), lehet a nyelvnek, mint élő-eleven szervezetnek a maga létezését biztosító törvényeiért, egyedi sajátosságai megtartásáért vívott küzdelmeként is magyarázni. De, ha el is fogadnánk a nyelveket élő-eleven szervezetnek valló nézetet, akkor sem feledkezhetnénk meg arról a tényről, hogy bármelyik nyelv élő-eleven szervezetként megmutatkozó nyelvi változása (esetünkben nyelvi elemek funkció-váltásáról, és szerepkör-cseréről van szó!) az adott nyelvet anyanyelvként beszélők változást elfogadó készsége nélkül kiteljesületlen, azaz, csak jelzésértékű marad, A *budapesti tévé-magyart* beszélők magyar nyelv tő-és határozatlan számnevek személyes névmási szerepkörben való használatának el nem terjedése ezt a kiteljesületlen, kifejtetlen állapotot, a változásban való megrekedtséget érzékelhetjük, láthatjuk: — csak zavarkeltés van, végbement változás nincs!

3.7.3. Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések a tőszámnevek használatában az a VRTV2 és a Magyar Szó napilap hír-és riportanyagában

Sem a *tévé* sugározta, sem a napilap hír-és riportanyagaiban nem vettem észre ilyen hibát.

3.7.4. A VRTV2 és Magyar Szó napilap kapcsán megállapítható, hogy egészében véve kellemesen meglepő a viszonylagosan kevés hiba, Igaz, hogy régebben sem néztem meg és olvastam el, meg jelenleg sem nézek meg minden és olvasok el minden itthoni hírt és minden riportot, mint ahogy az általam vételezhető budapesti csatornák adásainak sem néztem, nézem, hallgattam, hallgatom meg minden híret, riportját, de (amint azt az idézett nyelvi-nyelvhelyességi hibák száma bizonyítja!), hibából, méghozzá azonosakból, azért a budapesti tévécsatornák adásai-

ban sokkal több akadt, és fog is minden bizonnyal továbbra is akadni. Ezekből az igen gyakori hibákból Magyarországon már sokak beszédében több is annyira meghonosodottnak látszik, hogy a magyar nyelv egy új vadhajtásának (vagy, talán elfogadhatóbban fogalmazva) *új nyelvi rétegének, nyelvi változatának*: — a *budapesti tévé-magyarnak* a kialakulásával is számolni lehet, vagy már kell is.⁶⁸ Hogy tesznek-e valamit az ottani illetékesek a hibák visszaszorítása érdekében, vagy sem, rajtuk áll! Mi legfeljebb csak jelezhetjük nemtetszésünket, elmondhatjuk kifogásainkat. Az itteni médiumoknak viszont, szerintem, nem lenne szabad átvenni a hibákat, éppen anyanyelvünk megőrzése érdekében. A hibák átvétele nélkül is van mit tennünk, anyanyelvünk és köznyelvünk megőrzéséért és szinten-tartásáért — de, a költő verszáró szavaival szólva:

„ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

(József Attila: A Dunánál).

Bizonyos, hogy a médiumok felelősei tudják ezt, végzik is munkájukat, de talán azt mondani sem kell, hogy az országhatárt *hívásunk és engedélyünk nélkül, illegálisan átlépő* hibák figyelmeztető jelzésként értelmezendők! Éppen ezért: az eddiginél fokozottabb odafigyeléssel kell a mindennapi munkát is végezni!

Felhasznált irodalom:

- A. JÁSZÓ Anna (szerk.): *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó. Budapest, 8. kiadás, 2007
- É. KISS Katalin: *Mondattan. Új magyar nyelvtan*, Oziris Kiadó, Budapest, 1998.
- É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter: *Új magyar nyelvtan*, Osiris Kiadó. Budapest, 1998
- IMRE Samu: *A számnév*. In: TOMPA József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan. Akadémia Kiadó, Budapest, 1961. 234-237. o.
- TOMPA József: *A névszói viszonyragozás*. Általános kérdések. In: *A mai magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan. I. kötet. Akadémia Kiadó, 1961, 352-583.

⁶⁸ Jobb híján így nevezem ezt a kialakulóban lévő, azaz már erősen körvonalozódó nyelvi vadhajtást, holott a Magyar Szóban lektorálatlanul megjelentetett írásokban gyakran megjelenő azonos nyelvi-nyelvhelyességi hibák arra utalnak, hogy azok a magyarországi nyomtatott médiumokban is széles körűen elterjedtek már.